

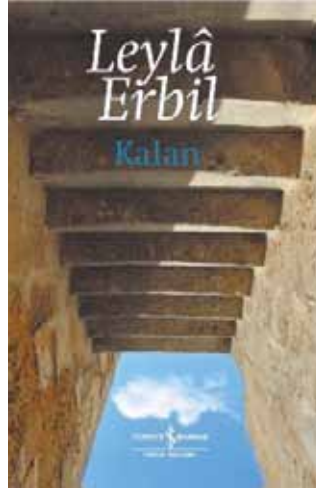
Zamanın ve Dilin İçinden Geçen Bir Roman: *Kalan*

Âdem TERZİ

Leyla Erbil'in son romanı *Kalan*, önceki yıl İş Bankası Kültür Yayınları arasından çıktı. Geçen süre içerisinde dergilerde, gazetelerde ve gazetelerin kitap eklerinde eserle ilgili çok sayıda yazı ve yazarıyla yapılan söyleşi yayımlandı.

Yazı ve söyleşilerdeki ortak konulardan biri de Erbil'in eserlerinin biçimi ve diliydi. Aslında Erbil'in bugüne kadar çıkan eserleri üzerine çok sayıda yazı kaleme alınmış, tezler hazırlanmış, kendisiyle söyleşiler yapılmıştır ve hepsinde Erbil'in ayrıksı dili konu edinilmiştir.

Bunlardan Yılmaz Varol'la yaptığı söyleşide Erbil konu hakkında "Dilbilgisi kuralları düzgün bir fiil ve isim cümlesi kurmayı öngörür. Türkçe cümlelerin belli bir sırası, bir yapısı vardır: özne şurda yüklem şurda olmalıdır gibi. Türkçede devrik cümleler de vardır başlangıcı Oğuz Kağan Destanı'nda, Kabusnamede vb. olan Nurullah Ataç'la canlandırılan. Ben de başka arkadaşlar da epeyi kullandık. Ancak devrik cümlelerin karşılayamadığı söylenler başka arayışlara bakmamı sağladı. Örnek-

lersem bir Afazi'nin kuramadığı cümleden yararlanarak ya da histeriye yatkın birinin, ya da öforik bir durumun dile getirilişinde hangi gramer kurallarının geçerli olabileceği sorusuyla karşılaşabiliriz. Bir insanın soluk bile almadan, üst üste yinelediği bir cümle: 'allah ile ermişler arasında habercidirler; durun! durun! peygamber nuha suların çekildiğini bildirmişlerdir' ne büyük harf tanıyabilir, ne küçük harf ne virgül ne nokta; o aralara benim yapıştırdığım 'virgüllü nokta'dır.' ifadelerini kullanır.

Söyleşide belirttiği gibi Erbil, anlatı kişinin iç yapısıyla yakından ilgili ve ona göre şekillenen duygu ve düşüncelerin dile getirilişinde tanrısal anlatıcı üslubunun ve yazı dilinin yerleşik kurallarının izin verdiği kadarıyla değil o iç yapının kendi çağrışımları ve imgeleriyle yansıtılmasından yana tavır koymaktadır. Bu bakımdan bilinç akışı tekniğini ülkemizde en iyi uygulayanlardan biri olarak kişinin bilincinden akanları aktığı gibi, gerçekliğini zedelemeyen verebilmek amacıyla eserlerinde geleneksel yazım kuralları ve söz diziminin dışına çıkmakta, yaygın söz sanatlarının dışındaki retorik araçlardan yararlanmakta ve kendine özgü söz oyunlarına da başvurmaktadır.

Kalan'ın daha ilk sayfalarından itibaren göze çarpan bu tür kullanımlar, anlaşılabilirlik bakımından okurdan fazladan bir çaba beklese de olanaklarının zorlanmasıyla bir sanat malzemesi işlevini yerine getiren dilin keyfini de sunuyor okura.

Bu keyif, metnin şiirsel yapısının yanı sıra cümlelerin, söz öbeklerinin ve hatta sözcüklerin ilk başta şaşırtıcı gelen kuruluşlarından kaynaklanmaktadır:

“hatırı da var bir ay boyu diz boyu yan yana aynı odada soluk alıp vermenin boyu”

“bir ayağı uzundu ya da kısaydı öbürü”

“en yaz yerinde günün”

“konuşmadan bir şey sorar gibi bakmıştır tezgahlara bir şey sormadan”

“yok yok aslında bu kapıdan da söylemeyeceğimi sanıyorum sizlere bu metinde”

“belki değil kararım kesin”

“bu dünyada kalıcı olmak gibi bir dertleri yokmuş muymuş kim bilir?”

“ve yıllarca yaklaştım her insana mütereddit tereddüdün tedirginliğiyle büyükene”

“düşürdüler tongaya onu tangosunun tangasına”

“kalın tırnaklı kendi kocaman ellerini gözden geçirdi”

“gözü kömür bana dikip gülüyor gene”

Cümlelerden başka ikilemeler, tamlamalar, deyimler gibi söz öbekleri de yine dolaysız anlatım amacıyla yazı dilindeki biçimlerinden farklı kullanılabilirler:

ağız alışıklığı (ağız alışkanlığı), dur otur bilmez (dur durak bilmez), sökük dökük (kırık dökük), sedasız sessiz (sesiz sedasız), açışlı kapanışlı (açılır kapanır), yanan sönen (yanıp sönen).

Kalan'da aynı amaçla sözlerin kuruluşunda da yazı dilinden farklı yollar denenmiştir:

tırmaşmak, uzanık, vermeğimsi, bunlarsız, ablamsız, gelenece, yutarca, sonsuzca, söz ederce, isterce, uzaltmak, topracak, yankımak, çığırarak, avazlanmak, bilmişimse, süpürü, duruşum.

Erbil'in aynı söyleşisindeki *'Bilinç dışı'nın kavranmasıyla yenilenen öz (burada insan) bize yeni teknikler sağladı, yeni*

biçimler elde etme olanaklarını verdi. Biçimin içi boş soyut marifetlerden öte bir şey olduğunu bir kez daha öğretti. **Dolayısıyla bazılarının sandığı gibi, boş kağıtın önüne durup şimdi bir yeni dil kurayım da görsünler demekle dil kurulamaya çağını gösterdi.**” ifadesinden ise bu tür kullanımların anlatım açısından önemli bir işlevi olduğunu anlıyoruz.

Bu işlevin, kahramanın çağrışımlar ve imgelerden beslenen bilincinden geçenleri, kişiselliğini bozmadan, kendi tutarsızlığı ve süreksizliğiyle verebilmek olduğunu söyleyebiliriz. Buna örnekler vermeye çalışırsak:

Üçüncü sayfadaki “bulduğu her dikey şeyin üzerine **tırmaşan** cinsaçı ve ısırgan otlarının” ifadesindeki ‘tırmaşmak’ yapısı yazı dilinde kullanılsa da ‘tırmanmak’ sözüne göre ‘sarmaşık’ ve ‘sırnaşmak’ sözlerine ses olarak daha yakın durmaktadır. ‘Sarmaşık’ ve ‘sırnaşık’ sözlerinin kendi aralarındaki anlama dayalı çağrışım bağı da düşünüldüğünde, ‘cinsaçları’ ve ‘ısırgan otlarının’ ‘arsızlığı’ ve ‘sırnaşıklığı’ ‘tırmanmak’ ‘doğru biçimi’ yerine ‘tırmaşmak’ yapısıyla daha güçlü ifade edilmiştir.

“iskenderiye’den konstantinopolis’e taşınan o direk/taa iö 390’lara theodosios’a kadar/bir köşesinde sultanahmet köftçisi’nin/yerde **uzanık**” ifadesinde, ‘uzanmak’ eylem kökü, benzer anlatımlarda yaygın olarak kurulduğu gibi ‘-miş’ ekiyle değil ‘-k’ ekiyle kullanılmıştır. Bu ekin kullanımıyla sütunun yerde kalma süresinin uzunluğu bir de bu yolla vurgulanmıştır. ‘Beklemek’ eylemi sonraki

cümlede tekrarlanarak bu vurgu daha da sağlamaştırılmıştır: “... yerde **uzanık**/beklemiş/beklemiş kendisini yerden kaldırıp sonsuzluğa dikecek/elleri”

Yazı dilinde yer almayan başka bir yapı da ‘yankımak’ biçimidir: “caminin içinde kat kat kanatlarını açmış genişleyerek **yankıyordu** sevinç”

Yazı diline girmese de konuşma dilinde kullanılan bu biçim, ‘şavkımak’ ve ‘balkımak’ çağrışımlarıyla metni ses olarak şiire yaklaştıran yapılardandır. Bu biçim, aynı çağrışımlar yoluyla ‘yankılanmak’ ‘doğru biçim’inden daha yumuşak bir anlama bürünmektedir.

Benzer bir çağrışıma dayalı başka bir kullanım da ‘çığırarak’ biçimiyle ilgilidir. Yazı dilinde “çağırarak, seslenmek” anlamlarında kullanılan bu söz, “buralar bizim diye **çığırarak** kovalıyordu bizi” ifadesinde “bağırarak, nara atmak, haykırmak” anlamlarında kullanılmıştır. ‘Çığlık’ sözünü anıştıran bu yapı, bu yönüyle ‘ıldırarak; çılgin’ gibi kavramlara “haykırmak, nara atmak, bağırarak” sözlerinden daha yakın durmakta ve cümleye bu kavramları da dâhil etmektedir.

Yazı diline aykırı yapıların kişisel gerçekliği yansıtmak amacıyla kullanılması parçalara duygu renkleri ve yoğunlukları kazandırdığı gibi yeni düşünsel motiflere de kapı aralamaktadır. Örneğin “ileride lüks nermin’in randevuevine düşecek güzel **yoksulluk kızlarından** olsun fahrünnisa gibi” ifadesinde ‘yoksul kızlar’ yerine kullanılan ‘yoksulluk kızları’ biçimi anlama önemli bir bakış açısı farkı kazandırmaktadır ve ‘yoksul kızlar’

yapısının kalıplaşmışlığından kaynaklı yansız ve kabullenilmiş anlamını dışarıda bırakmaktadır.

Gene aynı söyleşide Leylâ Erbil dil hakkında “Ben ilk kitabım *Hallaç’ta* öztürkçeciden de daha öztürkçeci olmaya sıvandım. Arapçadır diye ‘şey’ yerine ‘nen’ kullanıyordum. Bu tavrımızda *Ataç’ın* temiz ve berrak bir düşünce ifadesinin kaygısı vardı. Ancak giderek dili zorlamak, *Hallaç’taki* irkiltici sesleri çıkarmak yanlış gibi geldi bana. Şiire olan düşkünlüğümle düz yazıda da kulağa müziğe, şiire doğru bir yatak açabilmenin yollarını aradım.” ifadelerini kullanır.

Dolayısıyla son eseri *Kalan’da* istirahatgâh, zebanzet, hafize, fütuhât, mütedeyyin, nazenin, terennüm, teverrüm, meyyal, terane, rengi ruhsar, adavet, müesses nizam, sairfilmenam, eyyam-ı buhur, memnun ve mestur, muazzep gibi Doğu kökenli sözlerle obelisk, elitist, no rien de rien, arch de triomphe, montür, long live, virtüöz, novella, artüre, miting, angst, forseps, nöral, fiyonklamak, neorönesans, amorf, jirayr, hermafrodit, fransisken, apori, existans gibi Batı kökenli sözler eserin akışına göre kullanılmaktadır. Bu kullanımlarda eserin içeriğinin ve anlatı tekniğinin etkisi de vardır. Çünkü Erbil yapı ustası, eril, kitaplık (kütüphanes), kubat, erk, erek, önermek, konuşlanmak, budun, kırılğan, tinsel, gizil, tapınak, betimlemek, ayırında olmak, esin, töz, kuram, yanıt, kargışlanmak, yaratı, ürkü, duyumsamak, dişil gibi çoğu yazı dilinde yaygınlaşmış veya dilden düşmüş Türkçe kökenli sözü de eserinde sık sık kullanır.

Zaten konuyla ilgili görüşleri yukarıdaki birkaç cümleden ibaret değildir ve hem ilgili söyleşide hem de diğerlerinde bu görüşler uzun uzun dile getirilir. Kaldığımız yerden biraz daha ilerlersek: “Özünde kurulu düzenin her organını demistifiye edecek bir hedef taşıyan sanatının estetiğini azıcık kolaya kaçarak kurmaya çabalamaktı belki de yaptığım. Edgü ve Özlü’nün daha kararlı olduklarını belki de daha zoru başardıklarını düşünebiliriz.

Cumhuriyete gelince, Arap-İslam dünyası içinde erimiş bir kültürün ve tarihin, artık bağımsızlık savaşının ardından kendi edebiyatını ve kendi dilini kurma hevesini anlamak gerekir.”

Aynı söyleşide “**Yazarken asla okuyucuyu düşünmedim. Kendi dilimi, metni yaratmaktan başka, okuru eğlendirmeyi, kaç satacağımı, beyenlip beyenilmeyeceğimi, eleştirmenlerin hoşlanacağı gibi yazmayı falan hiç düşünmedim.** Evet bu yüzden de okurum az olabilir. Ama bir kitabın okur sayısının ne kadar olduğunu, ancak başka yazarlarla eşit koşullarda yayımlandığında anlayabiliriz. Bu da mümkün değil.” diyor Erbil ve siz de hissediyorsunuz okuru çekme çabalarının yokluğunu *Kalan’da*. Müşteri beğenilerinin ister istemez şekillendiği bir lokanta mutfağı yerine çala kapı girdiğiniz bir evde ev sahibiyile sofraya oturmuş gibi oluyorsunuz.

Son olarak *Kalan’ın* içeriği hakkında da bir şeyler söylemek gerekirse, içeriğin de dil kadar çarpıcı olduğunu belirtmek gerekir elbette. Toplumsal belleğin çoktan unuttuğu, Lahzen’in ise

unutturulmaya çalışılsa da unutamadığı yaşam parçaları içeriği oluşturuyor. Çoğu günümüzden tarihin derinliklerine kadar inen, çoğu Lahzen'den çok toplumu ilgilendiren bu parçaların Lahzen'deki çağrışımlarıyla eser katmanlanıyor. O katmanların arasında bir görünüp bir kayboluyor Lahzen. Delilik/hastalık sınırında hepimiz için bir gerçek arıyor.

Lahzen “göz ucu ile bir kere bakıncaya kadar geçen zaman” anlamındaki Arapça ‘lâhze’ kökünden türetilmiş bir ad. Dolayısıyla kahramanın ve kitabın adları, eserin içeriği hakkında daha en baştan önemli ipuçları veriyor aslında. Bir de eser üzerine emek harcadığını. Bu emek içeriğe olduğu kadar dile de

yansıyor. Lahzen'in bilincinden geçenlerin geçtiği gibi verilebilmesi için başvuru- rulan söz sanatları, söz oyunları, retorik figürler ve zengin söz varlığıyla *Kalan*, dilin anlatım olanaklarını ve canlılığını, buna bağlı olarak edebiyat sanatındaki asıl işlevini hatırlatan bir roman.

*Alıntılar, *Düşler Öyküler* dergisinin dördüncü sayısında (Mayıs 1997) yayımlanan Yılmaz Varol'un Leylâ Erbil'le yaptığı söyleşinin <http://sivildenemeler.wordpress.com> adresinde yer alan biçiminden yapılmıştır.

**Bu tanıtım yazısında geçen bazı örnekler henüz yayımlanmayan “Anlatı Tekniğinin Dile ve Okura Etkisi Açısından Leylâ Erbil'den ‘Kalan’” yazımdan alınmıştır.